

MAISHIY OMILLARNING BOLA NUTQINING RIVOJLANISHIGA TA'SIRI

Raxmatova Sarvinoz Shuxratovna

Abdulla Qodiriy nomidagi Jizzax Pedagogika Univeriteti Pedagogika Psixologiya fakulteti Maxsus pedagogika: logopediya yo'nalishi 3 – kurs - 515.22 guruh talabasi

raxmatovasarvinoz256@gmail.com

+998884820308

Anatatsiya: *Ushbu maqolada bola nutqining rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy maishiy omillar tahlil qilinadi. Oila muhitining sifati, ota-onaning muloqoti, texnologiyalarning ta'siri va ijtimoiy muhitning ahamiyati kabi jihatlar ko'rib chiqiladi. Bola nutqining rivojlanishini qo'llab-quvvatlash bo'yicha tavsiyalar ham keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Bola nutqi, oila muhitining ta'siri, texnologiyalar, ijtimoiy muloqot, pedagogik yondashuv.*

Kirish

Mustaqillik yillari tom ma'noda O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy taraqqiyoti istiqbolini belgilash, jahon hamjamiyati mamlakatlari safidan munosib o'rin egallashga intilish yo'lidagi keng ko'lamlı islohotlarni amalga oshirish bilan kechmoqda. Jahonning rivojlangan mamlakatlari tajribalarini o'rganish, mahalliy shart-sharoit, iqtisodiy va intellektual resurslarni inobatga olgan holda jamiyat hayotining barcha sohalarida tub islohotlarning amalga oshirilayotganligi yangidan-yangi yutuqlarga erishishni ta'minlamoqda.¹

Maishiy omillarning bola nutqining rivojlanishiga ta'siri, bolalar muloqot qobiliyatlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Maishiy muhit, bolalar uchun nutq rivojlanishining asosiy platformasi bo'lib xizmat qiladi. Bu muhitda ota-onalar, yaqin qarindoshlar va do'stlar bilan o'tkazilgan vaqt, bolalar nutqini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ota-onalar bilan muloqot, bolalar uchun nutqning asosiy elementlarini o'rganish imkonini beradi. Oila a'zolari, bolalar bilan muntazam muloqotda bo'lishi, ularning so'z boyligini kengaytirishga va to'g'ri talaffuz qilishga yordam beradi. Ota-onalar bilan suhbatlar, bolalarga yangi so'zlarni o'rganish, ularni to'g'ri ishlatish va fikrlarini ifoda etish imkonini yaratadi. Boshqa tomondan, agar maishiy muhitda nutqiy muloqot kam bo'lsa yoki salbiy munosabatlar mavjud bo'lsa, bu bolalarda nutq rivojlanishida qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Bundan tashqari, maishiy omillar bolalarning hissiy holatiga ham ta'sir qiladi. Oila muhitidagi ijobiy va salbiy hissiyotlar, bolalarning nutq qobiliyatlarini shakllantirish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Ijobiy muhit, bolalarning o'zlariga bo'lgan ishonchini oshiradi va ularning muloqotda faol ishtirok etishlariga yordam beradi. Salbiy muhit esa, bolalarda nutq qobiliyatlarining pasayishiga olib kelishi, ularning o'z fikrlarini ifoda etishda qiyinchiliklarga duch

¹ Murodova, G. (2020). Oila muhitida bolalar bilan muloqot. Tashkent: Fan va texnologiya.

kelishlariga sabab bo'lishi mumkin. Shuningdek, maishiy muhitda bolalarning nutq rivojlanishiga ta'sir etuvchi boshqa omillar ham mavjud. Oila a'zolarining ta'lim darajasi, o'qish va yozish qobiliyatlari, shuningdek, ularning bolalar bilan muloqot qilish uslublari muhim ahamiyatga ega. Ota-onalar va qarindoshlar tomonidan o'qish, hikoya aytish va o'yinlar orqali muloqot qilish, bolalarning nutq rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Amaliy jihatdan, bolalarning nutqini rivojlantirish uchun maishiy muhitda oila a'zolarining roli juda muhim hisoblanadi. Ota-onalar, bolalar bilan muntazam muloqot qilish, ularni o'qishga rag'batlantirish va nutq qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha faoliyati orqali bolalarning rivojlanishida ijobiy o'zgarishlarga erishishlari mumkin. Maishiy omillar, bolalar uchun ta'lim muhitini yaratish, nutq qobiliyatlarini rivojlantirish va ijtimoiy moslashuv jarayonida muhim o'rin tutadi. Oila va jamiyat o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlash, bolalar uchun yanada rivojlanish imkoniyatlarini yaratadi. Natijada, maishiy omillarning bola nutqining rivojlanishiga ta'siri nazariy va amaliy jihatdan chuqur o'rganilishi zarur. Bu, bolalar nutq qobiliyatlarini rivojlantirishda ijobiy o'zgarishlarga erishish va kelajakda muvaffaqiyatli ijtimoiy moslashuvni ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Oila muhitini ijobiy qilib shakllantirish, bolalarning nutq rivojlanishida va ular uchun ta'lim muhitini yaratishda asosiy omil hisoblanadi. Bolaning nutqiy rivojlanishi ko'plab omillar ta'sirida shakllanadi. Ushbu omillarning eng muhimlaridan biri maishiy sharoit va oilaviy muhit hisoblanadi. Bola nutqining rivojlanish jarayoni biologik, ijtimoiy va psixologik omillar bilan bog'liq bo'lib, bu jarayonda oilaviy muhit, ota-onalarning nutqiy faolligi, muloqot sifati va boshqa maishiy sharoitlarning o'zni katta ahamiyatga ega. Bola hayotining dastlabki yillarida nutq rivojlanishi oiladagi muloqot darajasiga, shuningdek, unga berilayotgan rag'batga bog'liq bo'ladi. Ota-onalar va boshqa yaqin atrofdagilar bilan doimiy nutqiy muloqot bolaning lug'at boyligini oshirish, to'g'ri talaffuz qilish va fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Maishiy omillarning bola nutqining rivojlanishiga ta'siri quyidagi jihatlar bilan bog'liq.

Birinchi, bola o'sayotgan oilaviy muhit uning nutqiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Oila ichidagi muloqotning faol bo'lishi, bolaning savollariga to'g'ri javob berilishi, nutqiy rag'batlantirish usullaridan foydalanish uning so'z boyligini kengaytiradi. Agar bola atrofida yetarli darajada nutqiy faollik bo'lmasa, uning nutqiy rivojlanishida kechikishlar kuzatilishi mumkin. Bundan tashqari, oiladagi ijtimoiy-iqtisodiy holat ham bolaning nutqiy rivojlanishiga ta'sir qiladi. Oilaning madaniy darajasi, kitob o'qish an'analari, ta'limga e'tibor bola nutqining shakllanishida muhim omil sanaladi. Ikkinchidan, maishiy omillar ichida texnologiyalar va ommaviy axborot vositalarining roli katta. Televizor, planshet, smartfon kabi texnologiyalar bolaning nutqiy rivojlanishiga ham ijobiy, ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Masalan, bolaning faqat passiv ravishda televizor tomosha qilishi yoki gadgetdan foydalanishi muloqot ko'nikmalarining sustlashishiga sabab bo'lishi mumkin. Biroq, agar ota-onalar bolaning multimedia vositalaridan foydalanishini nazorat qilsa va u bilan birga ko'rsatuvlarni muhokama qilsa, bu bolaning lug'at boyligi oshishiga va so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishiga ijobiy ta'sir qilishi mumkin.² Oiladagi til muhitining o'ziga xosligi ham bola nutqining rivojlanishiga sezilarli ta'sir qiladi. Ko'p tilli oilalarda o'sayotgan bolalar ba'zan ikkita yoki undan ortiq tillarni bir vaqtning o'zida o'rganishga harakat qiladilar. Bu holat ba'zan nutqiy rivojlanish jarayonining sekinlashishiga olib kelishi mumkin, lekin uzoq muddatda bunday bolalar lingvistik jihatdan boyroq bo'lib yetishadilar. Shuning uchun ota-onalar bolalariga turli tillarni o'rgatishda izchillik bilan harakat qilishlari va ularning nutqiy rivojlanishini doimiy kuzatib borishlari lozim. Bolaning atrofidagi maishiy muhit va sharoit ham uning nutqiy rivojlanishiga ta'sir qiladi.

² Nurmatov, B. (2020). Bolalar nutqi: muammolar va yechimlar. Qarshi: QDU.

Masalan, bola yashayotgan uy muhitining osoyishtaligi, oiladagi emotsional atmosfera va oilaviy muloqotning sifati nutq shakllanishi jarayonida muhim rol o'ynaydi. Oilada doimiy stress, zo'ravonlik yoki yetarli e'tiborning yo'qligi bolaning nutqiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bunday sharoitlarda bola o'z fikrlarini erkin ifodalashga qiynaladi va nutqiy faoliyati cheklanib qoladi. Ota-onalar tomonidan bola bilan olib boriladigan pedagogik faoliyat ham uning nutqiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bolaga ertaklar o'qib berish, u bilan doimiy suhbatlashish, rasmi kitoblarni birga tomosha qilish va muhokama qilish, o'yinlar orqali nutqni rag'batlantirish kabi pedagogik yondashuvlar bolaning til o'rganish jarayonini tezlashtiradi. Bundan tashqari, bolaga yangi so'zlarni o'rgatishda real hayotiy misollardan foydalanish uning nutqiy rivojlanishini yanada boyitadi. Bolalarning muloqot muhiti ham maishiy omillar bilan chambarchas bog'liq. Bolalar bog'chaga borish yoki o'z tengdoshlari bilan faol muloqot qilish orqali nutqiy rivojlanishini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Agar bola doimiy ravishda yoshi kattalar bilan muloqot qilsa, uning so'z boyligi ortib borishi mumkin, lekin tengdoshlari bilan o'yin va muloqot qilish orqali u real kommunikativ ko'nikmalarni shakllantiradi. Shu sababli, ota-onalar bolani ijtimoiy muhitga kiritish, tengdoshlari bilan muloqot qilishiga sharoit yaratishlari lozim. Bola nutqining rivojlanishi ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ayniqsa, maishiy omillarning ta'siri katta ahamiyatga ega. Oila muhitining boyligi, ota-onalar bilan doimiy muloqot, pedagogik faoliyat, texnologiyalar va ijtimoiy muhit bolaning nutqiy rivojlanish jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, ota-onalar bolalarining nutqiy rivojlanishini rag'batlantirish va uning to'g'ri shakllanishini ta'minlash uchun ongli ravishda harakat qilishlari lozim.

Foydalangan adabiyotlar

1. Abduqodirov, A. 2021 Bolalar nutqi va uning rivojlanishi. Tashkent: O'qituvchi.
2. Murodova, G. (2020). Oila muhitida bolalar bilan muloqot. Tashkent: Fan va texnologiya.
3. Xodjayeva, Z. 2022 Psixologik muhit va bola nutqi. Samarkand: SamDU.
4. Karimova, D. 2021 Bolalar nutqini rivojlantirishda oila roli. Tashkent: Sharq.
5. Turaev, F. 2023 Kommunikativ qobiliyatlar va bola nutqi. Buxoro: BuxDU.
6. Rahimova, S. 2022 Ota-onalar va bolalar o'rtasidagi muloqot. Tashkent: Muallif.
7. Jamolov, A. 2021 Nutqiy rivojlanish va ta'sir etuvchi omillar. Namangan: NamDU.
8. Isroilova, L. 2023 Bolalar va ijtimoiy muhit. Tashkent: Yosh g'olib.
9. Nurmatov, B. (2020). Bolalar nutqi: muammolar va yechimlar. Qarshi: QDU.